

Strand 3: Lluís Domènech i Montaner and Art Nouveau Worldwide

La influència de *The Grammar of Ornament* d'Owen Jones en l'ornamentació vegetal de l'arquitectura de Lluís Domènech i Montaner

Dra. Fàtima López Perez

Universitat de Barcelona

Resum

La investigació demostra la importància de *The Grammar of Ornament* d'Owen Jones –arquitecte, dissenyador i teòric londinenc– en l'obra de Lluís Domènech i Montaner. El llibre fou publicat a Londres el 1856, Domènech va adquirir l'edició francesa de 1865, conservada al fons de la biblioteca personal a la Casa museu de Canet de Mar. Per a Domènech *The Grammar of Ornament* era un referent, un model que feia servir a les seves classes de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. *The Grammar of Ornament* està considerada l'enciclopèdia de l'ornamentació més important publicada durant la primera meitat del segle XIX. Ens centrem en la part que exposa la necessitat de tornar a la natura com a font primordial de l'ornament a partir de l'estudi directe de la flora. Analitzem la influència que va exercir Owen Jones en l'ornamentació vegetal de l'arquitectura de Domènech i Montaner, i la rellevància d'aquest plantejament naturalista que va transcendir a l'Art Nouveau.

Paraules clau: Lluís Domènech i Montaner, Owen Jones, *The Grammar of Ornament*, ornamentació vegetal, Modernisme, arquitectura segles XIX-XX, mètodes d'aplicació, repertoris

Abstract

The influence of *The Grammar of Ornament* by Owen Jones on the plant ornamentation in the architecture of Lluís Domènech i Montaner

This research demonstrates the relevance of *The Grammar of Ornament* by Owen Jones –architect, designer, and London-based theorist– on Lluís Domènech i Montaner's

work. This book was published in 1856 in London, and the French version of 1865 was acquired by Domènech, which is preserved in his personal library archive at his Museum House in Canet de Mar. *The Grammar of Ornament* was a benchmark for Domènech, it was a model he would use in his classes at the School of Architecture in Barcelona. *The Grammar of Ornament* is considered to be the most important encyclopaedia of ornamentation published during the first half of the 19th century. We focus on the aspect that explains the need of returning to nature as the primary source of ornamentation, based on the study of the flora itself. We analyse the influence that Jones had on the plant ornamentation of Domènech's architecture, and the relevance of this naturalistic approach that transcended Art Nouveau.

Keywords: Lluís Domènech i Montaner, Owen Jones, *The Grammar of Ornament*, plant ornamentation, Art Nouveau, 19th-20th century architecture, methods of application, catalogues

La present recerca inèdita¹ demostra la influència de *The Grammar of Ornament* d'Owen Jones (Londres, 1809-1874) –arquitecte, dissenyador i teòric londinenc– en l'arquitectura de Lluís Domènech i Montaner, centrant-nos específicament en l'ornamentació vegetal. El nostre estudi està estructurat en quatre parts que conformen el contingut a exposar. En primer lloc, presentem *The Grammar of Ornament* d'Owen Jones, com a enciclopèdia cabdal de l'ornamentació de mitjans del segle XIX, per després tractar el vincle que Lluís Domènech i Montaner estableix amb aquesta obra. A continuació, ens focalitzem en el darrer capítol del llibre de Jones, dedicat a l'estudi directe de la flora, per a finalment determinar la influència rebuda en l'ornamentació vegetal de l'arquitectura de Domènech. L'objectiu és constatar que Domènech i Montaner en la creació dels programes decoratius amb temàtica floral es va influenciar en l'últim capítol de *The Grammar of Ornament*. Mitjançant la connexió amb aquest

---

¹ La recerca s'integra en el projecte *Entre ciudades: el arte y sus reversos en el período de entre siglos (XIX-XX)* del GRACMON (Grup de recerca en Història de l'Art i del Disseny Contemporani), Departament d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona. IP Dra. Teresa-M. Sala i Dra. Irene Gras. Ministerio de Economía, Industria y Competitividad del Gobierno de España PID2019-105288GB-I00, 2020-2023.

referent europeu de l'època va poder oferir una ornamentació innovadora a la seva arquitectura, especialment en el que s'ha anomenat l'etapa floral de l'arquitecte.

***The Grammar of Ornament* d'Owen Jones: l'enciclopèdia cabdal de l'ornamentació de mitjans del segle XIX**

The Grammar of Ornament d'Owen Jones va ser publicada a Londres el 1856 amb una extensió de més de 300 pàgines, de las quals inclou més de 100 làmines impreses a color, tot un guany a l'època, per Day i fill. Aquesta obra s'integra dins dels mètodes i els repertoris ornamentals que comencen a proliferar a mitjans del segle XIX, relacionat amb la primera Exposició Universal, celebrada a la capital anglesa l'any 1851. La mostra expositiva va posar de manifest la necessitat de l'estudi de l'ornament com a principal utilitat de les arts industrials, tot donant, com a conseqüència, un ampli conjunt de repertoris recopilats en gramàtiques de l'ornamentació.²

Els mètodes i els repertoris d'aplicació ornamental van esdevenir eines de treball imprescindibles que anaven dirigides als artífexs, com arquitectes, decoradors, ornamentistes o dissenyadors, i artistes en general. Dins de la funció de guia compositiva decorativa, es presenten tot un conjunt de plantejaments teòrics acompanyats d'il·lustracions que exemplifiquen els conceptes per a oferir un caràcter pràctic. A partir d'un ventall de possibilitats, els creadors partien d'una base de coneixement i recursos visuals que els hi permetia formular noves composicions decoratives.³

---

² Sobre l'ornamentació i el seu desenvolupament, vegeu: DURANT, Stuart (1991). *La ornamentación. De la Revolución Industrial a nuestros días*. Madrid: Alianza Editorial; GUÉNÉ, Hélène (2002). "El papel del ornamento tanto en la arquitectura como en su decoración, de la época clásica a los inicios del modernismo". A *Gaudí. Arte y Diseño*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya, Taller Editorial Mateu, catàleg de exposició, pàgs. 25-37; SALA, Teresa-M (1998). "La máscara y el rostro: el debate en torno al ornamento. La búsqueda de la simplicidad y el mito del mediterráneo". A Bérchez, Joaquín; Gómez, Mercedes; Serra, Amadeo (eds.): *Actas del XI Congreso del CEHA. El Mediterráneo y el Arte Español*. Valencia: Generalitat Valenciana, Direcció General del Patrimoni, pàgs. 250-254.

³ Els mètodes d'aplicació i els repertoris ornamentals de finals del segle XIX i inicis del segle XX, els hem tractat a: LÓPEZ, Fàtima (2015). "Mètodes d'aplicació i repertoris per a l'ornamentació vegetal del modernisme". *Arts i naturalesa. Biologia i simbolisme a la Barcelona del 1900*. Barcelona: Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona, pàgs. 139-152.

The Grammar of Ornament està considerada l'enciclopèdia de l'ornamentació més important publicada durant la primera meitat del segle XIX.⁴ Va ser el primer treball que va adoptar un plantejament analític per a l'estudi de l'ornamentació. Es tracta d'un treball rigorós de les tradicions decoratives de tot el món que pretenia concebre un llenguatge ornamental per a la nova era industrial.⁵ En el prefaci de *The Grammar of Ornament*, Owen Jones indica que el principal objectiu és configurar una col·lecció d'estils:

“Le seul but que je me suis donc proposé, en formant la collection que je me permets d'intituler «Grammaire de l'Ornement», a été de choisir quelques-uns des types les plus proéminents de certains styles intimement liés les uns aux autres, et dans lesquels paraissent prévaloir certaines lois générales, indépendantes pourtant du caractère particulier et individuel de chaque style”.⁶

Efectivament és un recorregut històric i intercultural amb un extens repertori visual ornamental. L'obra es compon de vint capítols, dedicats als següents àmbits: I tribus salvatges, II egipcis, III assiris i perses, IV grecs, V pompeians, VI romans, VII bizantins, VIII àrabs, IX turcs, X moriscos de l'Alhambra, XI perses, XII indis, XIII hindús, XIV xinès, XV cèltics, XVI Edat Mitjana, XVII Renaixement, XVIII temps d'Elisabeth, XIX italians i XX fulles i flors segons la natura. A mode d'enciclopèdia, oferí un ventall historicista de fonts referencials per als artífexs, pautat per a la reinterpretació dels estils històrics –a excepció del darrer capítol que està dedicat a l'estudi directe de la natura, que tractarem amb major atenció més endavant– des d'una òptica de mitjans del segle XIX. Tot esdevenint, referents disposats al servei de noves creacions basades en l'eclecticisme.

---

⁴ En referència a aquesta obra, vegeu: GUÉNÉ, Hélène (2002). “El papel del ornamento...”, *op. cit.*, pàgs. 31-33.

⁵ DURANT, Stuart (1991). *La ornamentación...*, *op. cit.*, pàgs. 14-15.

⁶ JONES, Owen (1865). *Grammaire de l'ornement. Illustrée d'exemples pris de divers styles d'ornement. Cent douze planches*. Londres: Bernard Quaritch. Paris: chez tous les libraires, pàg. 1. Fem ús de la traducció francesa que és la que va utilitzar Lluís Domènech i Montaner.

Pocs anys després, el mateix plantejament fou adoptat per altres teòrics, que continuaren amb una mateixa estructura de caire historicista, influenciats per la pauta marcada per Jones. En destacarem alguns d'aquests. Godefroid Umé a *L'Art décoratif : modèles de décoration et d'ornementation de tous les styles et de toutes les époques choisis dans les œuvres des plus célèbres artistes* (1862),⁷ presenta una recopilació de composicions decoratives d'estils anteriors, bàsicament se centra en l'època del Renaixement i en els estils monàrquics francesos de Lluís XIII, XIV, XV i XVI. Dins de la mateixa línia s'integra l'obra dirigida per Auguste Racinet, *L'ornement polychrome. Cent planches en couleurs or et argent contenant environ 2000 motifs de tous les styles. Art Ancien et Asiatique Moyen Age Renaissance, XVIIe et XVIIIe siècle* (1869-1873).⁸ Presenta una extensa col·lecció gràfica de composicions decoratives que, en un ordre estrictament cronològic, esdevenien un repertori d'aplicació pràctica. Fins arribar a Federico Cajal amb *La Ornamentación: estudio analítico de los elementos que la integran y sintético de sus diferentes evoluciones á través de los más principales estilos* (1897),⁹ un dels pocs tractats ornamentals que es van publicar a Barcelona en què es deixen palpables les influències foranies. Correspon al cinquè volum d'*Historia General del Arte: escrita e ilustrada en vista de los monumentos y de la mejores obras publicadas hasta el día*, editada sota la direcció de Lluís Domènech i Montaner i la col·laboració de Josep Puig i Cadafalch. Aquesta col·lecció de l'editorial Montaner i Simon, publicada a Barcelona entre 1886 i 1897, ens situa en la recerca de la historiografia de l'art a la fi-de-segle.

Lluís Domènech i Montaner i *The Grammar of Ornament* d'Owen Jones

Forma part de la biblioteca personal de Lluís Domènech i Montaner, conservada a la Casa museu de l'arquitecte a Canet de Mar, *The Grammar of Ornament* d'Owen

---

⁷ UMÉ, Godefroid (1862). *L'Art décoratif : modèles de décoration et d'ornementation de tous les styles et de toutes les époques choisis dans les œuvres des plus célèbres artistes*. Liège : Charles Claesen. Graveur Editeur.

⁸ RACINET, Auguste (1869-1873). *L'Ornement polychrome : cent planches en couleurs, or et argent, contenant environ 2,000 motifs de tous les styles, art ancien et asiatique, moyen âge, renaissance, XVIIe et XVIIIe siècle*. Paris: Firmin Didot.

⁹ CAJAL, Federico (1897). *La Ornamentación: estudio analítico de los elementos que la integran y sintético de sus diferentes evoluciones á través de los más principales estilos*. Barcelona: Montaner y Simón.

Jones.¹⁰ Domènech va adquirir l'edició francesa de 1865, coeditada a Londres i París, exemplificació de que el canal de fonts provinents d'Anglaterra es feia per França fins arribar a Catalunya. És molt probable que l'obra abans hagués estat als domicilis particulars de l'arquitecte a la ciutat de Barcelona, en paraules del seu besnet, el també arquitecte Lluís Domènech i Girbau:

“La biblioteca de Lluís Domènech i Montaner no va estar, segurament mai, concentrada en un sol lloc, i va seguir una sèrie de trasllats, des de la casa de la Rambla on va viure, acabada la carrera, fins a la casa del carrer Diputació on va morir, si bé cal creure que en els darrers deu anys de la seva vida –quan va augmentar les llargues estades a Canet– la major part de la biblioteca, o millor dit, els llibres que més s'estimava, anessin a parar a la vella masia de Can Rocosa”.¹¹

Per tant, hauria d'haver estat un dels llibres apreciats per Domènech i Montaner, l'únic sobre mètodes d'aplicació ornamental amb temàtica floral que, al menys per ara, hem localitzat. Domènech estudià *The Grammar of Ornament*, així queda constatat en un article que publicà l'any 1877 a *La Renaixensa*, en què elogiava l'obra d'Owen Jones, tot ressaltant la natura, la gran mestra en el procés de creació:

“No vos habeu encantat mes de una volta devant de las mes petitas obras de las civilizacions primitivas? ¿Quina frescura en sos motius ornamentals! ¡quin criteri mes just en la elecció de formas y colors! Senten lo natural, la veritat, mes que nostras estudiadas maravellas.

---

¹⁰ D'altres procedències, a Barcelona també es conserven exemplars a: Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Universitat de Barcelona i Universitat Politècnica de Catalunya. Del mateix Owen Jones també es conserva a la Universitat Politècnica de Catalunya, *Plans, élévations, sections, and détails of the Alhambra: from drawings taken on the spot in 1834, by the late M. Jules Goury and in 1834 and 1837*. London, 1842; els documents gràfics de *Mosaic in Santa Prudenziana. Rome, Mosaic in the Chapel of the Basilica of San Prassede. Rome, Mosaics in San Vitale. Ravenna. The ecclesiastical architecture of Italy from the time of Constantine to the fifteenth century*. London, 1844.

¹¹ DOMÈNECH I GIRBAU, Lluís (1989). “La Biblioteca”. A *Lluís Domènech i Montaner i el director d'orquestra*. Barcelona: Fundació la Caixa de Barcelona, catàleg d'exposició, pàg. 35. La masia de Can Rocosa és l'actual Casa museu de Lluís Domènech i Montaner a Canet de Mar.

Recordeu sino las obras d'art de las tribus selvatjes ab que comensa sa gramática ornamental Owen Jones, aquellas massas d'armas ó porras de un treball conforme ab lo material, ab verdadera alternancia, ab verdadera melodía de motius ornamentals; ab vera proporció de camps y ornatos, en una paraula ab aplicació de moltes regles que encara avuy solament per pochi son endevinadas. Los primers de nostres coloristas, y be sabeu que afortunadament tenim los millors, vos dirán que en un teixit de las tribus indias s'hi trovan mes llissons de color que en un tractat d'estética. Y es que sens darsen conta reben las llissons diarias y directas d'aquesta gran mestre de la armonía en tots géneros, la naturalesa".¹²

La data de l'article coincideix amb l'inici de la carrera docent de Lluís Domènech i Montaner a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. A més, l'any de l'edició francesa de *The Grammar of Ornament* s'integra dins del fons de la biblioteca domenequiana en què Domènech i Girbau assenyala que: "Molts d'aquests llibres són francesos i són datats els anys seixanta, la qual cosa confirma la tesi de la seva aplicació primerenca a l'Escola".¹³ Domènech i Montaner va formar part del cos acadèmic de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona des de 1875 fins el 1920. Inicià la seva activitat com a professor interí de les matèries de Topografia i Mineralogia, el 1876 és nomenat vicesecretari, en que començà la seva intervenció en la configuració dels plans d'estudis, el 1899 fou catedràtic numerari i a l'any següent designat director fins a la seva jubilació.¹⁴

Per a Lluís Domènech i Montaner *The Grammar of Ornament* era un referent, un model que feia servir a les seves classes a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. L'obra de

---

¹² DOMÈNECH I MONTANER, Lluís (1877). "Á propósito de la Exposición d'Arts Suntuarias". *La Renaixensa*, 31 d'octubre, núm. 10, pàg. 293.

¹³ DOMÈNECH I GIRBAU, Lluís (1989). "La Biblioteca...", *op. cit.*, pàg. 37.

¹⁴ BASSEGODA, Joan (2000). "Aspectes docents i professionals de Lluís Domènech i Montaner". *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, vol. XXIV, pàg. 291; BOHIGAS, Oriol (1963). "Vida y obra de un arquitecto modernista". *Cuadernos de arquitectura*, núm. 52-53, pàgs. 69-71; BOHIGAS, Oriol (1972). "Lluís Domènech i Montaner. Arquitecte modernista". *A Lluís Domènech i Montaner. En el 50è Aniversari de la seva mort 1850-1923*. Barcelona: Lluís Carulla i Canals, pàgs. 27-28.

Jones deuria de formar part del fons que conformaven els materials docents com a funció didàctica, perquè oferia un llenguatge gràfic per a desenvolupar la pràctica del dibuix com a base de l'ensenyament arquitectònic, de tant valor a l'època. La temàtica era idònia, l'ornament va anar adquirint major protagonisme durant el Modernisme. Concretament, l'exaltació de la flora, a que està dedicat el darrer capítol de *The Grammar of Ornament* –que tractarem a continuació amb atenció–, i lligat amb el pla d'estudis de 1896 de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, moment en què apareix l'assignatura de Flora dins dels estudis de curs preparatori.¹⁵ L'objectiu era treballar el llenguatge de l'ornament aplicat a l'arquitectura. Aquesta matèria estava basada en la còpia del natural, per tal d'adaptar l'organicisme de la naturalesa en el procés d'estilització geomètrica ornamental.¹⁶ El mateix procediment que defensà Jones, tal i com veurem a continuació.

L'estudi directe de la flora a *The Grammar of Ornament*

De l'obra *The Grammar of Ornament* d'Owen Jones, ens centrem en l'últim capítol “XX. Feuilles et fleurs d'après nature”, que exposà la necessitat de tornar a la natura com a font primordial de l'ornament, i defensà que els artistes havien de fer un estudi directe de la flora. Des del pròleg, Jones en la presentació del darrer capítol, anunciava que el millor progrés de l'art decoratiu és l'estudi directe de la natura. Anota que la recerca del model natural no pot ésser en condició als repertoris del passat:

“Finalement, Je me suis efforcé de prouver, dans le vingtième chapitre, que pour assurer le mieux les progrès futurs de l'art ornemental, il fallait greffer sur l'expérience du passé, les connaissances que nous pouvons obtenir, en demandant à la Nature de nouvelles inspirations. Ce serait un acte de suprême folie que de tenter d'établir de nouvelles théories de l'art, ou de former un nouveau style, sans l'aide du passé. Ce serait méconnaître tout d'un coup l'expérience de milliers d'années, et renoncer

---

¹⁵ *Exposició commemorativa del centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona 1875-76/1975-76* (1977). Barcelona: Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona, catàleg d'exposició, pàg. Quadre de professors i plans d'estudis.

¹⁶ DOMÈNECH I GIRBAU, Lluís (2018). *Domènech i Montaner: un home universal*. Barcelona: RBA, La Magrana, pàg. 250.

à l'amas des trésors de connaissances qu'ils nous ont laissés. Nous devons au contraire considérer comme notre héritage, tous les travaux du passé qui ont été couronnés de succès, et sans les suivre aveuglement, il faut les employer comme guides pour découvrir la vraie voie".¹⁷

Després de tot el recorregut eclèctic que realitza amb episodis històrics d'un repertori universal, comença el capítol amb una afirmació rotunda, a mode de conclusió del seu estudi: "L'art véritable consiste dans l'idéalisation et non dans la représentation fidèle des formes de la nature [...] et que plus on imite fidèlement la nature, plus on est loin d'arriver à produire une œuvre d'art".¹⁸ Constata que cap ornament es basa en l'observança dels principis que regeixen la disposició de les formes de la natura. Considera que el veritable art se centra en la idealització i no en representacions reals de les formes naturals, on la geometria esdevé la base.

La concepció del vegetal com a font inesgotable de creació artística s'ha d'entendre dins del context que la flora està arrelada a la importància que adquireix la natura a l'ornament al llarg de la segona meitat del segle XIX. El teòric londinenc assenyala la tendència general a reproduir el més fidelment possible la forma natural i això requeria la necessitat de tornar a la natura com a font primordial de l'ornament, però interpretada amb clau moderna. És a partir d'aquesta premissa en que defensa la idea:

"Nous croyons devoir insister fortement sur ce point, car dans l'état actuel d'incertitude ou nous sommes, sous le rapport des arts, il commence à se développer une tendance générale de reproduire aussi fidèlement que possible, la forme naturelle en guise d'ornement. On est fatigué de la répétition éternelle des mêmes formes conventionnelles qui, empruntées des styles passés, ne sauraient exciter en nous que peu de sympathie. Le cri universel de «Retournez à la nature, comme l'ont fait les anciens», se fait entendre; quant à nous, nous serions des premiers à

---

¹⁷ JONES, Owen (1865). *Grammaire de l'ornement...*, op. cit., pàg. 2.

¹⁸ *Ibid*, pàgs. 158-159.

répéter ce cri, mais avant tout, nous voudrions savoir ce que nous devons y chercher et jusqu'à quel point nous arriverons à un résultat satisfaisant".¹⁹

En aquest concepte teòric, Jones és un pioner, avançant-se al desenvolupament que adquirí l'estudi directa de la flora a finals del segle XIX i inicis del segle XX amb l'Art Nouveau.

En el desè capítol s'inclouen un total de 10 làmines a color, les plantes i les flors aparegudes són: 1) castanyer d'Índia, 2) vinyes, 3) heures, 4) roure, auró, briònia i llorer, 5) vinya, grèvol i roures, 6) rosa silvestre, heura i esbarzer, 7) arç, teix, heura i maduixera, 8) ceba, narcís, mare-selva, lonicera de l'Himàlaia, verònica, campaneta, lliri, lliri blau, creixen de prat, vinca, rosa, corretjola, malva, clarkia i primula²⁰, 9) xuclamel i corretjola i 10) flor de la passió. L'autoria d'aquestes il·lustracions corresponen a Christopher Dresser (Glasgow, 1834 - Mulhouse, 1904) considerat el primer dissenyador industrial i el primer artista botànic. La seva primera intervenció com a botànic artista va ser en aquesta enciclopèdia de l'ornament de Jones. Dresser, que fou professor de botànica científica i artística, va publicar llibres sobre la matèria, com són *The Rudiments of Botany* (1859), *Unity in Variety* (1859), *Popular Manual of Botany* (1860) i *Principles of Decorative Design* (1862).²¹ Prèviament, en el seu cicle de conferències *Botany as Adapted to the Arts and Art-Manufacture*, celebrades a South Kensington el 1858, Dresser va demanar la urgència de l'estudi de la botànica, en referència a Johann Wolfgang von Goethe i la seva obra *Versuch die Metamorphose der Pflanzen zu erklären* (1790). Va exposar que l'observació meticulosa d'una sola planta obriria més coneixement que una mirada precipitada a la riquesa floral de molts països.²²

---

¹⁹ *Ibid*, pàg. 158.

²⁰ Hi ha algunes espècies que no ha estat possible trobar el seu nom comú.

²¹ DURANT, Stuart (1991). *La ornamentación...*, op. cit., pàg. 27.

²² KIRVES, Martin (2012). "Owen Jones and the Threefold Nature of Ornament". A Gleiter, Jörg H. (ed.): *Ornament today: digital material estructural*. Bozen: Bolzano University Press, pàg. 60.

De les làmines de Dresser destaquem la primera dedicada al castanyer d'Índia, que condensa l'ensenyament i demostra la teoria defensada per Jones. Aquestes fulles recullen l'harmonia, les perfectes proporcions de la llei de la natura aplicades a altres plantes i flors. La composició entre diverses fulles remetent a l'equilibri decoratiu. En paraules del propi Jones:

“Le seul exemple de la feuille de châtaignier, planche XCI., renferme toutes les lois qui existent dans la nature: nul art ne peut rivaliser avec la grâce parfaite de sa forme, la distribution proportionnelle de ses aires, la radiation de la tige-mère, les courbures tangentes de ses lignes, et la distribution égale de la décoration de surface. Tel est l'enseignement que nous présente une seule feuille, mais si nous portons plus loin nos études sur la croissance des feuilles, nous verrons dans un assemblage de feuilles de vigne ou de lierre, que les mêmes lois qui existent dans la formation d'une seule feuille, existent aussi dans un assemblage de feuilles. De même que sur la feuille de châtaignier, planche XCI., l'aire de chaque lobe diminue en proportion égale à mesure qu'elle approche de la tige, ainsi dans toute combinaison de feuilles, chaque feuille est partout en harmonie avec le groupe. Si sur une feuille, les aires sont si parfaitement distribuées que le repos de l'œil est maintenu, il en est de même dans le groupe ; on ne voit jamais une feuille disproportionnée venir détruire le repos du groupe”.²³

Martin Kirves destaca l'òptica en que estan representades les fulles del castanyer d'Índia, com si estiguessin pressionades amb un cristall, fet que remarca el pla que redueix l'espai compositiu.²⁴ Es tracta de la representació de la planta amb un tractament innovador en que ocupa tota la superfície disponible. En una mateixa línia de superposició de fulles, però no amb tanta força naturalista, s'il·lustren les làmines 2, 4, 9 i 10. En canvi, observem un tractament més clàssic en les làmines 3, 5, 6 i 7, les plantes i les flors apareixen dibuixades independentment unes de les altres sense establir

---

²³ JONES, Owen (1865). *Grammaire de l'ornement...*, *op. cit.*, pàg. 161.

²⁴ KIRVES, Martin (2012). “Owen Jones ...”, *op. cit.*, pàg. 58.

una composició unitària. Cal fer menció especial a la làmina 8 en que la disposició és diferent a les anteriors. Els motius florals estan classificats com si il·lustressin un tractat de botànica i és en aquesta làmina la que associem un vincle més directe amb els estudis de botànica de Dresser.

El conjunt total de les làmines de Christopher Dresser són d'un excepcional naturalisme, impropï de mitjans del segle XIX, avançant-se al que després es desenvoluparà dècades posteriors. El disseny presentat és innovador en la composició de fulles i flors, d'igual manera que la teoria d'Owen Jones en el darrer capítol de *The Grammar of Ornament* també ho és. Tot dona com a resultat una obra pionera en el plantejament naturalista de l'estudi directa de la natura.

La influència de *The Grammar of Ornament* d'Owen Jones en l'ornamentació vegetal de l'arquitectura de Domènech i Montaner

Lluís Domènech i Montaner no només va fer ús de *The Grammar of Ornament* com a mètode d'ensenyament a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, sinó que defensava que també va ser un referent en l'aplicació de l'ornament vegetal a la seva arquitectura, serà en aquest segon aspecte en què centrarem la nostra atenció.

De les plantes i les flors representades a les làmines del darrer capítol de l'obra d'Owen Jones, hi ha varies que Domènech i Montaner aplicarà en els seus programes decoratius, projectats per ell i executats en diversos materials i arts decoratives i aplicades –fusta, pedra, ceràmica, vitrall, mosaic, esgrafiats i pintura mural– pel seu equip d'artistes artesans. En podem identificar –mantenint el mateix ordre d'aparició a les làmines de Dresser– castanyers d'Índia, vinyes, heures, roures, aurons, llozers, campanetes, lliris blaus, roses i flors de la passió.²⁵ Per tal de poder acotar l'ampli tema proposat, ens centrarem en edificacions i establiments domenequians a la ciutat de Barcelona. La

---

²⁵ Algunes d'aquestes flors i plantes identificades en el Modernisme, ho hem tractat a LÓPEZ, Fátima (2016). "Ornamentación vegetal en el Modernismo de Barcelona: flores y plantas aplicadas en la arquitectura". A *Actas del Congreso Internacional El Modernismo en el Arco Mediterráneo. Arquitectura, Arte, Cultura y Sociedad*. Cartagena: Universidad Politécnica de Cartagena, pàgs. 575-584. Concretament de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau vam fer l'estudi *Flors i plantes en el jardí arquitectònic de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau* l'any 2021.

presència d'aquesta flora la tenim identificada des d'obres que corresponen a l'inici del Modernisme, com el Cafè-Restaurant de l'Exposició Universal del 1888 (1888), passant per la Farmàcia Durán i Espanya (1896), fins aquells edificis i establiments que corresponen a l'anomenada etapa floral de Domènech i Montaner, com són la reforma de la Fonda de España (1900-1903), la Casa Lleó i Morera (1902-1905), l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (1902-1930) i el Palau de la Música Catalana (1905-1908).

Les característiques fulles i el fruit del castanyer d'Índia (*Aesculus hippocastanum*) seran les parts més representades per Domènech i Montaner. La primera obra en que identifiquem les fulles d'aquest arbre és en el coronament superior de ferro del Cafè-Restaurant de l'Exposició Universal del 1888. Obté un paper molt destacat en la decoració de la Fonda de España, apareix en el vestíbul, el saló restaurant i el pati interior. El castanyer d'Índia és dels vegetals més representats a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. El podem identificar en diferents indrets dels pavellons de l'Administració, Santa Apol·lònia, Sant Jordi, Puríssima, Ntra. Sra. de la Mercè, Sant Manuel i la Casa d'operacions. Novament, Domènech i Montaner el va incloure en el Palau de la Música Catalana, a destacar el capitell d'una de les columnes de la sala de concerts que feia la funció de columna-arbre.

La vinya (*Vitis vinifera*) queda repetidament representada en els separadors que estructuraven els mòduls dels armaris de la Farmàcia Durán i Espanya. Pel que fa a l'heura (*Hedera helix*), la identifiquem en llocs específics dels pavellons de l'Administració, Sant Leopold, Ntra. Sra. de la Mercè i la Casa d'operacions de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Aprofitant la naturalesa enfiladissa d'aquesta planta, s'adapta al marc de les composicions com a imitació de la natura. En el cas del roure (*Quercus*) apareix al saló de lectura i el saló menjador de la Fonda de España. També el trobem representat puntualment a l'interior del Pavelló de l'Administració i els exteriors dels pavellons de Sant Salvador i Sant Leopold de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. L'auró (*Acer campestre*) l'identifiquem a l'artesanat del sostre del vestíbul de la Fonda de España.

El llorer (*Laurus nobilis*) es representa a l'interior del Pavelló de l'Administració i als exteriors dels pavellons de Sant Salvador i Ntra. Sra. de Montserrat de l'Hospital de la

Santa Creu i Sant Pau. En el Palau de la Música Catalana té un pes especial, decora la façana i a l'interior forma les corones de mosaic amb els noms dels compositors celebres, així com les corones en escultura aplicada que encerclen les dates d'inici i inauguració de l'edifici, situades a la part inferior de la boca de l'escenari. La campaneta (*Convolvulus arvensis*) és una de les flors identificades al vitrall de les portes del Cafè-Restaurant de l'Exposició del 1888. A l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau es representa de forma puntual a la façana del Pavelló de Sant Salvador i en el Palau de la Música Catalana en els fusts d'algunes columnes. El lliri blau (*Iris Germanica*), una de les flors més associades a l'Art Nouveau, apareix al saló menjador la Fonda de España. A més, la trobem representada a l'interior del Pavelló de l'Administració i a l'exterior del Pavelló de Ntra. Sra. de la Mercè de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. És en el Palau de la Música Catalana on aconseguim un paper destacat, presentant-se en nombrosos fusts i capitells de les columnes de l'interior i l'exterior, esdevé una de les més destacades.

La rosa (*Rosa*), considerada la reina de les flors, té una marcada presència en el saló principal de la Casa Lleó i Morera, gràcies a la col·laboració amb Gaspar Homar. És la flor més representada a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, podem identificar-la en els diferents pavellons que conformen el recinte, adopta diversitat de formes segons a la superfície que s'adapta, tot i que sempre es representa oberta. Així mateix, és la flor per excel·lència en el Palau de la Música Catalana. Apareix en forma de garlandes, en els vitralls laterals, a l'escenari i originàriament en els balcons de les llotges. En el sostre es pronuncia amb una profusa concentració. A més de diversos exemples d'escultura aplicada en els murs, capitells i fusts de columnes, i arcades, tant en l'exterior com en l'interior de l'edifici. Per últim, la flor de la passió (*Passiflora*) es representa al saló menjador i al sostre de l'entrada del Saló de les Sirenes de la Fonda de España. A l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau la identifiquem a la façana del Pavelló de l'Administració.

Lluís Domènech i Montaner no va fer una còpia dels mateixos motius de flors i plantes representades a les làmines de Dresser. Hem d'assenyalar que Vicente de la Fuente va identificar que Domènech i Montaner es va remetre a l'obra de Jones per a reproduir

una làmina d'un drac que va adaptar en rajoles de ceràmica per a la decoració del Cafè-Restaurant de l'Exposició del 1888 i la Casa Roura (1890) a Canet de Mar.²⁶ A més, el mateix historiador de l'art ha identificat motius de les làmines de *The Grammar of Ornament* en altres rajoles ceràmiques d'obres de Domènech i a la contraportada de la col·lecció sencera d'*Historia General del Arte*.²⁷ Però, en canvi, pel que fa a la flora es tracta d'una inspiració del naturalisme en que estan representades aquestes làmines, un estudi detallista de la flora amb diverses formes i perspectives, que van haver de servir de repertori floral per a les seves creacions. En aquesta mateixa línia, Domènech i Montaner va fotografiar amb la seva màquina de la marca Gilles Frères de París diverses espècies vegetals. Es tracten d'una vintena de plaques fotogràfiques de vidre datades entre c.1883 i 1904, que formen part del fons patrimonial de la Casa museu de l'arquitecte a Canet de Mar.²⁸ El resultat obtingut va ser un recurs que va fer servir com a model per a crear motius ornamentals, atès que identifiquem gran part de flors i les plantes en l'ornamentació de les seves obres arquitectòniques.²⁹

Conclusions

Quan Lluís Domènech i Montaner adquireix *The Grammar of Ornament* –amb tot un seguit de llibres estrangers que van formar part de la seva biblioteca personal– està posant la seva mirada cap a Europa. En aquest sentit, Domènech i Girbau remarcava:

“A Can Rocosa s’ha conservat un exemplar de l’edició francesa del 1865 de *The grammar of ornament* de l’arquitecte Owen Jones, que els anys

---

²⁶ DE LA FUENTE, Vicente (2016). “Cerámica domenechiana y la Casa museu Lluís Domènech i Montaner”. A *Actas del Congreso Internacional El Modernismo en el Arco Mediterráneo. Arquitectura, Arte, Cultura y Sociedad*. Cartagena: Universidad Politécnica de Cartagena, pàg. 589.

²⁷ Els resultats són presentats a la comunicació *Tejidos medievales modelos para Domènech i Montaner en su obra y sus pavimentos hidráulicos* de Vicente de la Fuente del present congrés.

²⁸ DE LA FUENTE, Vicente (2020). “El fons fotogràfic de Domènech i Montaner a l’Arxiu Municipal de Canet”. A *II Simposi Lluís Domènech i Montaner. Ponències*. Canet de Mar: Centre d’Estudis Lluís Domènech i Montaner, pàgs. 29-49.

²⁹ SALA, Teresa-M.; DE LA FUENTE, Vicente; LÓPEZ, Fàtima; VILLAR, Vàngelis (2013). “Flors domenequianes”. A Granell, Enric; Ramon, Antoni; Casa Museu Lluís Domènech i Montaner (eds.). *Empremtes. Lluís Domènech i Montaner a Canet de Mar*. Barcelona: Ajuntament de Canet de Mar, catàleg d’exposició, pàgs. 31-47.

posteriors a la gran Exposició de Londres s'havia convertit en llibre de capçalera dels arquitectes de l'Art Nouveau".³⁰

Per tant, Domènech i Montaner estava a la corrent europea, és a dir, cercava la modernitat.

L'estudi directe de la natura amb que conclou Owen Jones el seu mètode *The Grammar of Ornament* és tota una declaració d'intencions, està marcant el punt d'inflexió de les noves tendències que desenvoluparan el naturalisme que va transcendir a l'Art Nouveau. Es tractava de l'exaltació de l'estudi directe de la natura amb l'objectiu d'aconseguir unes noves composicions que anaven en paral·lel a la creació d'un nou estil naturalista. En definitiva, uns nous plantejaments que condicionaran la renovació de l'ornamentació floral, l'aposta per un nou art.

Aquesta modernitat la relacionem amb l'esperit renovador de Domènech i Montaner que va aportar amb les seves formules arquitectòniques i ornamentals les noves corrents europees a Catalunya. La representació de la flora és essencial per a interpretar el Modernisme i específicament per a entendre els programes decoratius d'edificis domenequians tan emblemàtics, com són l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i el Palau de la Música Catalana, entre tants d'altres. El naturalisme amb que crea la representació floral va haver de ser influenciada per *The Grammar of Ornament*, una font d'inspiració que contribuï a que Lluís Domènech i Montaner el defensessin com un innovador de l'arquitectura i de l'estètica ornamental modernista.

Curriculum Vitae

Fàtima López is Doctor in Art History (University of Barcelona) with European mention. She is a Professor in the Art History department at University of Barcelona. She is member of the GRACMON research group and your principal line of research is Art nouveau vegetal ornamentation.

---

³⁰ DOMÈNECH I GIRBAU, Lluís (2018). *Domènech i Montaner...*, op. cit., pàg. 251.

For her doctoral thesis "Vegetal ornamentation and leisure time architectures in the Barcelona of 1900" obtains the Extraordinary Award at UB and the Prize Institut d'Estudis Catalans of Arts History Josep Pijoan.

Researches grants postdoctorals "Research in Paris" (2015-2016) in the André Chastel research group (University of Paris - Sorbonne Paris IV) and "Scholarship of Excellence of the Government of Mexico for foreigners" at Benemérita Universidad Autónoma de Puebla (Mexico) (2017-2018).